

העמק דבר

העמק דבר

(כו) דו"א

חברון אשר נר שם אברהם ויצחק - הודיע

1

2

כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותובל - דרך לשון המדבר להיות מוסף והולך והיה לו לאמר כי שרית עם אנשים ועם אלהים, ומאן הוא להיפך (א). לפי הפשט י"ל כלפי שנקרא יעקב באחוזו בעקב עשו, ונמצא לעיל שהוא בשני אופנים, בעת שיעקב בגדולה אחוזו את עשו בעקבו שלא ילך ויתפשט גם הוא במלכותו, ובשעה שיעקב בשפלות מבקש להאחז בעקב עשו, ולא תחת יד אחרים הפראים ביותר, ולאמר לו המלאך כי אינך צריך לזה השם, כי בשעה שתהיה בגדולה אינך צריך לאחוז בעקב עשו שלא יתפשט גם הוא, שהרי שרית עם אלהים שהוא שר שלו ותוכל, ובשעה שתהיה בשפלות ובגלות, לא תהיה צריך כ"כ להאחז בעקב עשו כי שרית עם אנשים, היינו עם כל אנשים ומלכות אפילו המה פראים בהליכתם, ותוכל לכולם:

שגר שם אברהם ויצחק היא העיר שנתקדשה בצורה ועבודה מימות אבותינו, אבל לא היה לו שום המרועעות עם זרע ממרח האמורי, וכמדת יעקב להיות צדק כמ"ס לעיל ל"ג ט"ו וי"ח ולהלן ל"ו א' (א): לו (ב) ואת אהי"במה - היא אשה מאומרת לבשמה צח ישמעאל, ולא כפרס"י שהיא הרחב דבר

כ"ו הכמוז אע"ג שכבר ידוע לנו היטב מזה, ללמדנו שלא דר יעקב ובניו באלני ממרח, אלא מתחלה צא לשם שר שם יצחק, אבל אח"כ עקר דירתו לתכרון, והיינו בעמק חברון סמוך להעיר, אבל אינו מעורב עמהם. והוא שצחר להיות דירתו בחברון, לא משום רעות זרע ממרח, אלא משום הרחב דבר

(א) ולא שהיה יעקב מחולק בדעות מ"ו עם אבותיו אברהם ויצחק, אלא שהמה לא היו מטופלים בננים, לכן ראו טוב לפני ה' להמרועע עמהם וללמדם מעט דרך ה', משא"כ יעקב שהיה מטופל בננים ראה טוב להיפך דלפי ממקלקלוא יומר מתקנתה, וכדאיחא רש פ' הדר אסור ט' שמה ילמוד ממעשיו ט':

10

פירוש

העמק דבר

3

יעקב - ודאי שמך יעקב, שמורה על הליכות הטוב כמ"ס בן' חולדת דלהכי אחוז בעקב עשו, דאלו לפי הנהגה נסית לא היה צריך לאחוז בעקב עשו, כמו שאמר המלאך ליעקב לעיל ל"ב כ"ט לא יעקב יאמר עוד שמך וגו', וציארנו שאמר שלא היה צריך לאחוז בעקב עשו כי שרית עם אלהים וגו', ולאמר לו ה' דמכ"מ ודאי שמך יעקב, הנך צריך לזה השם, שלא הכל ראויים לנס ולהשתחרר עם אלהים ועם אנשים, אבל דא יקרא וגו' כי אם ישראל יהיה שמך - לא יהיה נקרא שם יעקב לבדו, כי גם ישראל יהיה שמך. ולכן אמר עוד הפעם שמך אשר הוא מיותר, והוא כדי לרמוז לו שיהיה שני שמות, שכל דור יהיו מ"מ אנשים ויהיו מוכשרים לנס וראויים להקרא ישראל, כל זה אמר לו על כלל אומה הישראלית. ועדיין אינו יודע יעקב עצמו אם הוא ישראל אשר צו יתפאר במדת תפארת, כמ"ס לעיל ל"ג כ" דבשביל זה נענש יעקב שקרא עצמו צוה השם, ועמה ויקרא את שמו ישראל - שיהא הוא בעצמו נקרא ישראל, באשר הוא איש המעלה:

פירוש

הרחב דבר

(א) ולא חקשה ממה שכמוז להלן כי נבלה עשה בישראל, הרי להמורה קראה אחוזו ישראל גם לפני דבר ה'. אבל הענין דודאי האומה בכללה זרע יעקב כבר הימה מכונה בשם ישראל כמו אומה ישראלית, ופי' זה השם שקיומה למעלה מן הטבע בכל דבר כאשר יבואר עוד בפרשה התמוכה, אבל מכ"מ אין כל יחיד מן האומה זו נקרא כן, אלא כל אחד לפי מעשיו אם הוא מישראל אשר צו יתפאר הקב"ה, או רק מקהלת יעקב, על כן שפיר כתיב הלשון כי נבלה עשה בישראל, פי' באומה הישראלית לשכח את צו יעקב אבי האומה, ומ"מ יעקב לבדו עוד לא נחברר דהוא נקרא ישראל, עד שקרא אחוזו הקב"ה ישראל, מש"ה במקרא דגיה"י דכתיב בני ישראל דמשמע בני האיש שנקרא שמו ישראל, מוכח שלאחר מתן תורה נכתב זה המקרא, אבל יעקב שקרא את עצמו בשם ישראל נענש במעשה דינה. מיהו כל זה לחכמים דמ"ל דגיד הגשה בסיני נאמרה, אבל ר' יהודה ס"ל בנמוקו נאמר, א"כ כבר נקרא יעקב בדבר המלאך ישראל, וא"כ לא היה צוה עונש שקרא עצמו ישראל, ויבואר עוד לפנינו צוה:

(א) אבל לא נתיישב צוה כ"כ, שהרי עדיין לא היה מוכח דלהכי לקחה וישכח אותה משום שהימה צוה יעקב, ורק להלן שכל עצמו וזוהר כתיב שהוא מפני שחפץ בצוה יעקב, וגם לא שייך לומר שנשכחל השיבות נגה צוה מנהג הפקר. אבל לפי הדרש הוא משום שיעקב אבינו נענש על שקרא עצמו ישראל, וענין זה העונש לזה התפול, הוא ע"פ הגנת מאמרם ו"ל ברבנה פ' חולדת, אברהם נקרא שמו ישראל והציאו ראייה ממקרא, יצחק נקרא שמו ישראל והציאו ראייה, ולכאורה א"כ אמאי כתיב בפירוש זה השם ביחוד גבי יעקב, ותו קשה בצאתה הא כונת ישראל הוא על הנהגה למעלה מן הטבע, ואברהם ג"כ התנהג במדה זו, ואמאי לא נקרא שמו ישראל. אלא הענין, דכל אדם נדרש לג' דברים בהליכות חייו, הגנה מארציו, ופרנסה, ושמירת שלום, דבלי שלום אין שום ברכה מתקיימת, וכבר ביארנו דאברהם אבינו התנהג למעלה מן הטבע בהגנה, ויצחק בפרנסה, ועדיין היה חסר מדה השלישית עד שצא יעקב ונשלם עם לבן ועשו בדרך נס, מש"ה נקרא ישראל שכבר נשלמו בו כל הנהגות האדם, משא"כ אברהם ויצחק לא נשלם עם עדיין מדה זו של למעלה מן הטבע, אלא דמכל מקום מכונים ברננו בשם ישראל היינו בפרט הגנה, ופרנסה, ומעמה קרא יעקב עצמו בשם ישראל באשר נשלם בו מדה השלום ג"כ, חה היה שלא במדת דרך ארץ לקרוא עצמו בשם המעלה, על כן נענש במדת השלום, במעשה שסם ודינה שהגיעה לו צרה זו במדת השלום והאהבה שהיה ביניהם.

כל זה לדעת המ"ר שהוא חכמים דר"י, משא"כ לר"י כבר נקרא שמו ישראל, וא"כ יש לבאר טעם הסיבה באופן אחר. דהנה אנו אומרים אלהי יעקב והוא אמר אלהי ישראל, דבצאת נכלל בשם אלהי אברהם הגנה מן האויבים אם בדרך הטבע רק בהשגחה פרטית אם בדרך נס, וכן אלהי יצחק בפרנסה ג"כ משמעו קר, וכן אלהי יעקב בשמירת שלום ג"כ בין שצא בהשגחה פרטית בדרך הטבע בין בדרך נס, אבל יעקב אבינו כסבור שמדת השלום כשהיא בדרך הטבע אינה טעונה השגחה פרטית, שהרי תליא ג"כ בדעת האדם שרואה במדה זו, ולא נצרך להשגחה אלקות ימ' צוה המדה אלא בשעה שצאה בנס כמו במעשה לבן ועשו, ומש"ה אמר אלהי ישראל, אבל בצאת אינו קר, וגם במדה זו תליא בהשגחה פרטית שחנא לברכה אפי' בדרך הטבע, וכמו דמללינן כי אחת ארון לכל השלום, פי' אפילו מה שבדרך הטבע והשכל אנושי מסייע, והראה הקב"ה כשיצאה צוה יעקב אירע סיבה נוראה ע"פ השלום, ומש"ה יש לומר אלהי יעקב, ולשון המקרא בספר שמות:

פירוש

(ב) הקבצו

ושמעו בני יעקב. קיצוץ משמעו כלל המון אומה הישראלית לאזיה מקום מיוחד, כמו לשון ישעיה הנביא נ"ו י"ג זועקך יילוך קיצוץ, היינו קצוץ ומפלת הרצים באזיה מקום שמתפללין: בני יעקב. שמכונים בני יעקב, כמו שכלל האומה מכונה בשם בני ישראל, וכל בני יעקב אי אפשר שיחאספו סמוך למטותו לשמוע ממנו, על כן הזהירם שיחקצנו לאזיה מקום כר נרחב וישמעו מהשבטים מה שהגדתי להם: ושמעו א"י ישראל אביכם. האי ושמעו משמעו קבלת הדברים, שהרי אני ישראל אביכם. שני טעמים שראוי לקבל, אי שאני ישראל. מדבר ברוח הקדש כאשר סמוך למוחו היה, הבהיק אור השגתו כנר

6

(כא) ויסע ישראל. לפתח נערו ממימת רחל הלך בדניקות והתבודדות כדרך ישראל, וזוה מלא דרך הקודש לקבלוניה בשמחה כדאיתא פ' הרואה [נכנסת דף ס' ב'] מש"ה כתיב ישראל: (כב) בשכן ישראל. זהוהו משוקע בעיני אלהות ומסולק מהליכות עולם, על כן אירע מה שאירע עם ראובן, אבל אם היה בדניקות יעקב לא קרה כזה. ופי' וישכב את ב"הדה. מבואר צ"י ויסי שעל כרחק הפי' שלא היה מעשה ח"ו,

פי' יעקב

ההסמך לשקיעתה. פי' יעקב - רחל - וימי

הרחב דבר

(א) ויש לדעת עוד שהיה זה בהשגחה מן השמים שלא יהיה בנימין שהיה אז בעבור משמחה לעשו עם אמו, דעובר יך אמו הוא, ועמה כשהלך יוסף מחלה הימה רחל כמשמחה ליוסף ולא לעשו, וזוה הטעם אמר שמואל הנביא (ש"א ע"ו) על שנט בנימין כי ראש שבטי ישראל אהה, הוא מיוחד יוסר מכל שבטי ישראל. ואמר לשון שבטי ישראל ולא אמר יעקב, משום שנולד משעה שנקרא שמו ישראל. וע"ז רמז בזה"לס כ"ב ירמי ה' הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו וגורו ממנו כל זרע ישראל, ופי' בויקרא רבה פ"ג ירמי ה' הללוהו אלו גירי הדק כל זרע יעקב כבדוהו אלו כל השבטים וגורו ממנו כל זרע ישראל זה שבט בנימין, והוא מהטעם שכתבתי, והיה יחס בנימין שלא השמחה לעשו. וידוע בצאגדה דמרדכי התפאר בפני המן שהוא מורע בנימין שלא השמחה לעשו. אכן כ"ז אי נימא דתל הימה מעזרת מבנימין עוד צבית לבן, וכ"כ בצעה"ט והכי משמע צוה"ק, אבל לדעת חז"ל במגילה ד"י זיעקב היה בסקות שנה ומחלה אהל"כ, שהרי בנימין נולד אח"כ, ע"כ יחסם של בנימין אינו אלא מה שנולד ליעקב אחר שנקרא ישראל:

פי' יעקב - רחל - וימי

העמק דבר 9

צמורה אלא שהקב"ה דבר לפרש מה שדיבר, והוא מורה שבע"פ, זוה כתיב דבר אמו, כשאל ומשיב, וא"כ היה גם כאן הדברים עם יעקב צמורה שבע"פ, והסתלקות הקב"ה מעליו היה זוה המקום אשר למד עמו מורה שבע"פ: (ד) ויצב יעקב מצבה במקום וגו' מצבת אבן. שעד כה לא ידע לכונן לא המקום ולא האבן שהיה לפני כ"ב שנה, ועמה הבין שהוא המקום, אבל האבן שהימה מראשיתו כבר ניתקת ממקומה ולא היירה, ולקח אבן מאותו המקום ויצב זוה המקום המצומצם, ומש"ה אמר אז [לעיל כ"ח כ"ג] יהיה בית אלהים לקדש כל האבנים אשר במוכו כמש"כ שם. ולפי' השני שכתבתי שם, כיון צמה שאמר יהיה בית אלקים, היינו משום שדבר באותו מקום מורה שבע"פ היינו חלמוד, וע"ז אמר בנדרו וכל אשר תמן לי עשר אעשרנו לך, לשון הכתוב עשר מעשר במעשר שני שהוא להחזיק מורה, כדמניא בספרי והוצא צמות' צ"ב ד' כ"א אי' דמע"ש מציא לדי חלמוד, כדכתיב מע"ש למען חלמוד וגו'. וע"ז כתיב ויסך ע"ייה נסך. ולא כתיב שהקריב קרבנות, אלא נסך, שהוא דמיון להחזיק חלמדי חכמים וכדמניא יומא ד' ע"א הרואה לנסך יין ע"ג המוצא ימלא גרונו של ת"ח יין, וזוה הראה יעקב מדמו שהוא לכלול כח המורה עם כח של גמילות חסדים היינו החזיק מורה כמש"כ שם צהר"ד ונס' שמות מ' כ':

(ג) ויעל מע"ו אלהים במקום אשר דבר אתו. כי רש"י על במקום אשר דבר אתו, לא ידעתי מה מלמדנו, ובאמת כל המקרא ריך ביאור מה מלמדנו. אלא הכונה הוא לפי מש"כ לעיל דראוי היה ליעקב חיבף צמורה לבית אל להציב מצבה ולהקיס נדרו, אבל הקב"ה עכזהו עד זוא דברו, היינו שיבין דעת ה' שהגיע שעה ראויה לך, והנה לשון ויעל מעליו אלהים נחבאר לעיל גבי אברהם אבינו דכתיב צ"י מילה ויעל אלהים מעל אברהם, שעלה בפעם אחת שלא כדרך הנבואה אשר בכלות דבר ה' עוד הנביא משוקע באלהות אזיה שעה עד ששב לאנושותו ולמקומו, ושם היה לזורך מלות מילה, וביקש אברהם אבינו על כך כמש"כ בשם מדרש חז"ל, והכא ג"כ הפי' שאחר דבר ה' וצרכמו נסתלקה השכינה מעליו לגמרי, וזוה הבין כי הגיעה השעה להתעסק במלות קיום נדר, ולזה קיים הכתוב במקום אשר דבר אתו, דמי שהוא שקוע בהתבודדות מחלף אנה ואנה, כענין דכתיב כאלישע במלכים ב' ד' וישב וילך צבית אחת הנה ואחת הנה וגו', וא"כ אם היה יעקב עוד שקוע בצללות אחר דבר ה', לא היה יודע לנמסם מקום הדבור, אבל כאשר נסתלק אלהות מעליו פתאום היה באותו מקום אשר רוח ה' דבר עמו, וידע המקום. וכתוב אשר דבר אתו, וביארנו לעיל י"ז כ"ב וצ"מ דמורה שכתב היינו כמו שהוא כתוב צמורה כתיב דבר אליו, אבל בדבור שאינו כתוב

פי' יעקב